

Afavorir la integració

Afavorir la integració

Les classes de sordmuts

Antonio Gascón Ricao

Àrea d'Història de Títols Propis de Llengua de Signes Espanyola
Universitat Complutense de Madrid

Retrat de l'Abbe de L'Épée (Ferdinand BERTHIER, *L'abbé de l'Épée, sa vie, son apostolat, ses travaux, sa lutte et ses succès ; avec l'historique des monuments élevés à sa mémoire à Paris et à Versailles*, Paris: Lévy frères, 1852).

Antecedents

Sense entrar en els controvertits orígens a Espanya, durant els segles *xvi* i *xvii*, de la mal anomenada *educació dels sords* —en ser més que rebatuts—,¹ tot renunciant, a més, a ser bel·ligerants pel que fa a quina ciutat espanyola va ser la primera que va tenir la relativa sort d'obrir una escola pública per als «sordomudos»,² en el cas de Madrid a la fi del segle *xviii*, o a l'inici del *xix* la de Barcelona, tot sembla indicar, encara que no fos així, que la primera interessada a implantar aquella educació especial dedicada a pal·liar els efectes devastadors de la discapacitat auditiva en tots els seus aspectes, no va ser cap ciutat —no tenien els mitjans econòmics—, sinó la mateixa Corona espanyola, encarnada en la figura del rei Carles IV, pare de Ferran *vii*, el Desitjat.

Tanmateix, aquella presumpta preocupació educativa en favor dels sords per part de la monarquia espanyola és discutible en tenir-se notícia de la implicació personal, en aquell tema primerenc, de Manuel Godoy, favorit i primer secretari d'Estat, segons la qual en va ser l'impulsor precisament Manuel Godoy,³ empès per una sordesa sobrevinguda al seu amic Francisco Goya i Lucientes⁴ a causa d'una malaltia desconeguda l'any 1792. Aquesta iniciativa de Godoy que era, i és, molt comuna, lamentablement va quedar circumscrita a Madrid i a les Escuelas Pías de Avapiés (Colegio de San Fernando).

Per això, doncs, el cert avantatge temporal que va tenir Madrid, capital d'Espanya, respecte a Barcelona, en obrir-s'hi per Ordre reial el 1795 —ordre que va ser passada a firma del rei per part de Godoy—, una classe especial per a sords que hauria de funcionar al costat de la resta de les activitats educatives normals d'aquesta escola, amb la sana intenció d'ensenyar lectura, escriptura, dibuix, lectura labial i pronunciació a aquest col·lectiu discapacitat, un programa molt ambiciós per a l'època i encara més a Espanya.⁵

Si entrem més en el detall, aquella nova i pionera disciplina pedagògica de Madrid, assignada a dit i sense cap precedent a Espanya, va quedar a càrrec del religiós escolapi José Fernández Navarrete de Santa Bárbara,⁶ tot i que va ser designat no per una provada competència professional com a mestre de sords, que no la tenia, sinó per l'imprecís mèrit d'haver conegut i visitat uns anys abans, tot estant a Itàlia, més concretament a

Diferències entre l'escola de Madrid i la de Barcelona

Roma, l'escola romana de sords a càrrec del jesuïta italià Tomàs Silvestri, la qual, degut a la mort del seu fundador, regentava en aquell moment el seu deixeble i successor Camilo Mariani.⁷ Silvestre, pioner a Roma, havia estat abans, segons una font fidedigna espanyola, deixeble a França del veritable pioner d'aquella disciplina, l'abat francès Miguel l'Epée,⁸ fundador a París, entre els anys 1755 i 1760, de la primera escola universal i gratuïta per a sords —un punt obligatori de referència per a tota la resta d'escoles de sords europees posteriors, incloent-hi l'espanyola. Una iniciativa reconeguda que va partir, entre d'altres i múltiples qüestions personals, de la seva atenta lectura de l'obra de l'aragonès Juan de Pablo Bonet *Reducción de las Letras, arte para hablar los mudos*, impresa a Madrid l'any 1620.

Aquesta experiència de Madrid va concloure, al marge de l'ajut del rei Carles IV o del de Godoy, en el més rotund dels fracassos el 1802, tot fent bo el vaticini que uns anys abans havia fet al *Diario de Madrid* Miguel Alea, amic de Fernández Navarrete i en certa manera successor a l'escola de Madrid de l'obra que aquell havia iniciat.⁹ Un fracàs pedagògic que va intentar salvar, gairebé l'endemà, la Real Sociedad Económica Matritense de Amigos del País, tot fent-se càrrec de la finida escola d'Avapiés, traslladada des del 1800 a la Casa de la Vila de la plaça Major, dita del Forn, davant la marxa, el 1802, de Fernández Navarrete a Extremadura amb l'objectiu personal d'educar, per diners, un sord noble, però tot deixant penjada a Madrid una nena sorda de molt pocs anys o dos nens més que, procedents de Galícia, havien d'arribar uns dies més tard. Sense comentaris.

Per la complexitat de l'assumpte, i abans d'entrar en el principal objecte del present capítol, en el seu cas la *Historia de la escuela de sordomudos*, finançada per la Junta de Comerç de Barcelona durant els anys 1838-1840,¹⁰ resulta imprescindible fer un lleuger repàs dels antecedents d'aquell model tan peculiar d'ensenyament, en ser aquella escola de la Junta, en ordre cronològic, la quarta d'aquella especialitat de les obertes a la Ciutat Comtal des de l'inici del segle XIX, tot remarcant de manera breu les diferències que hi havia entre l'escola de Madrid i les contemporànies de Barcelona.

La primera diferència va ser el fet, diríem que significatiu, que la nova experiència educativa en aquella matèria, iniciada en el cas de Barcelona al començament de l'any 1800, no va comptar amb el suport econòmic de la Corona espanyola ni de la Reial Societat d'Amics del País barcelonesa, tal com va passar dos anys més tard en el cas de Madrid amb la Matritense, sinó únicament amb la bona voluntat dels mateixos mestres voluntaris, sense els títols pertinents cap d'ells —potser amb l'excepció d'un, i hi ha dubtes, ja que cal destacar que els primers mestres de Madrid tampoc no en tenien ja que París, l'escola pionera, quedava molt lluny—, o amb els diners personals dels mateixos mestres, fins i tot les seves cases particulars i, un temps més tard, amb un cert reconeixement, més moral que econòmic, per part de l'Ajuntament de la ciutat. Aquest exemple de Barcelona es pot fer extensible als tres primers mestres, els religiosos Joan Albert Martí (1800-1802), segons una font madrilenya i una d'altra catalana, francès d'origen i probablement fugitiu de la Revolució Francesa; Salvador Vieta i Catá (1806-1807), sacerdot natural de Mataró, i el dominic barcelonès Manuel Estrada (1816-1822).¹¹

La segona va ser que aquell nou model d'escola va entrar, sense més problemes i com un altre més, dins de les competències educatives pròpies del municipi barcelonès i les seves escoles. Amb l'excepció, ja que no hi va influir gens ni mica, que la primera d'aquelles escoles va comptar al començament amb la presència i l'ajut, tant personal com professional, del jesuïta espanyol Lorenzo Hervás y Panduro, autor de l'obra *Escuela Española de Sordomudos*, editada a Madrid el 1795, amic al seu torn del mestre italià Camilo Mariani. La tercera, i més fonamental, va resultar ser el caràcter universal, gratuït i obligatori que es

va donar a l'ensenyament esmentat a Barcelona, incloent-hi les nenes i les dones sordes —que l'escola de Madrid no va assolir fins al 1835.

Unes diferències que van marcar distàncies ja que, posats a comparar d'una manera simple l'Escola Municipal de Barcelona respecte de la Real Escuela de Sordomudos de Madrid —uns anys després Colegio Nacional de Sordomudos—, per exemple, en la seva nova marxa, iniciada oficialment el 1805, després del tancament de la d'Avapies el 1802, els alumnes de l'escola madrilenya eren tots homes i s'havien de pagar els estudis, amb l'excepció de sis, que havien d'estar becats sempre que hi hagués prou fons econòmics. En el cas que es donés aquella favorable situació, l'educació dels més pobres, per norma interna, havia de quedar reduïda al més elemental, amb l'evident objectiu de fer-los cursar un art o ofici manual, tal com constava a l'article 32 dels Estatuts de 1818: «ya que a los ricos se les instruirá acomodando la educación a su clase [social]». ¹² Un fet que mai no va succeir a l'escola de Barcelona, en ser l'ensenyament igualitari.

D'altra banda, tot reconeixent els greus problemes que va patir els primers temps l'escola municipal barcelonesa, en uns casos a causa de la desaparició o de la renúncia del mestre voluntari de torn i, en d'altres, causats pels constants canvis polítics, bé fossin guerres o bé revolucions, o a causa de les epidèmies endèmiques pròpies de l'època, aquella va aconseguir mantenir-se amb una continuïtat tenaç que li ha permès arribar als nostres dies com la més moderna; i ja en el segle xx, estava a càrrec del filòleg i fonetista Pere Barnils (1918-1930) ¹³ i el seu *Laboratori*. ¹⁴

Va ser un personatge submergit per motius professionals, avui discutibles, en les boires de la història dins la seva pàtria natal, malgrat haver estat pioner a Catalunya de la implantació de l'educació bilingüe entre els sords, tot pensant sempre primer en la natura comunicativa dels pares dels alumnes, de manera que Barnils buscava amb això la plena integració dels seus alumnes en aquella Catalunya, igual que la d'ara, plural.

Una ignorància i un abandonament, pel que fa a la persona o a l'obra de Barnils, repetible en el cas de tots els mestres catalans de sords del segle xix, incloent-hi entre ells els mateixos mes-

tres de la Junta de Comerç, pel fet de prevaler a Espanya els estudis monogràfics dedicats al Colegio Nacional de Sordomudos de Madrid en detriment de la resta. Així va quedar perduda i en l'ombra més absoluta l'Escola Municipal de Sordmuts de Barcelona, creada sota l'única empara de l'Ajuntament de Barcelona, en paral·lel a la Real Escuela de Madrid i, per tant i segons es miri, amb la mateixa tradició o el mateix arrelament, però amb molts més alumnes la barcelonina respecte de la madrilenya en ser obligatòria, gratuïta i universal.

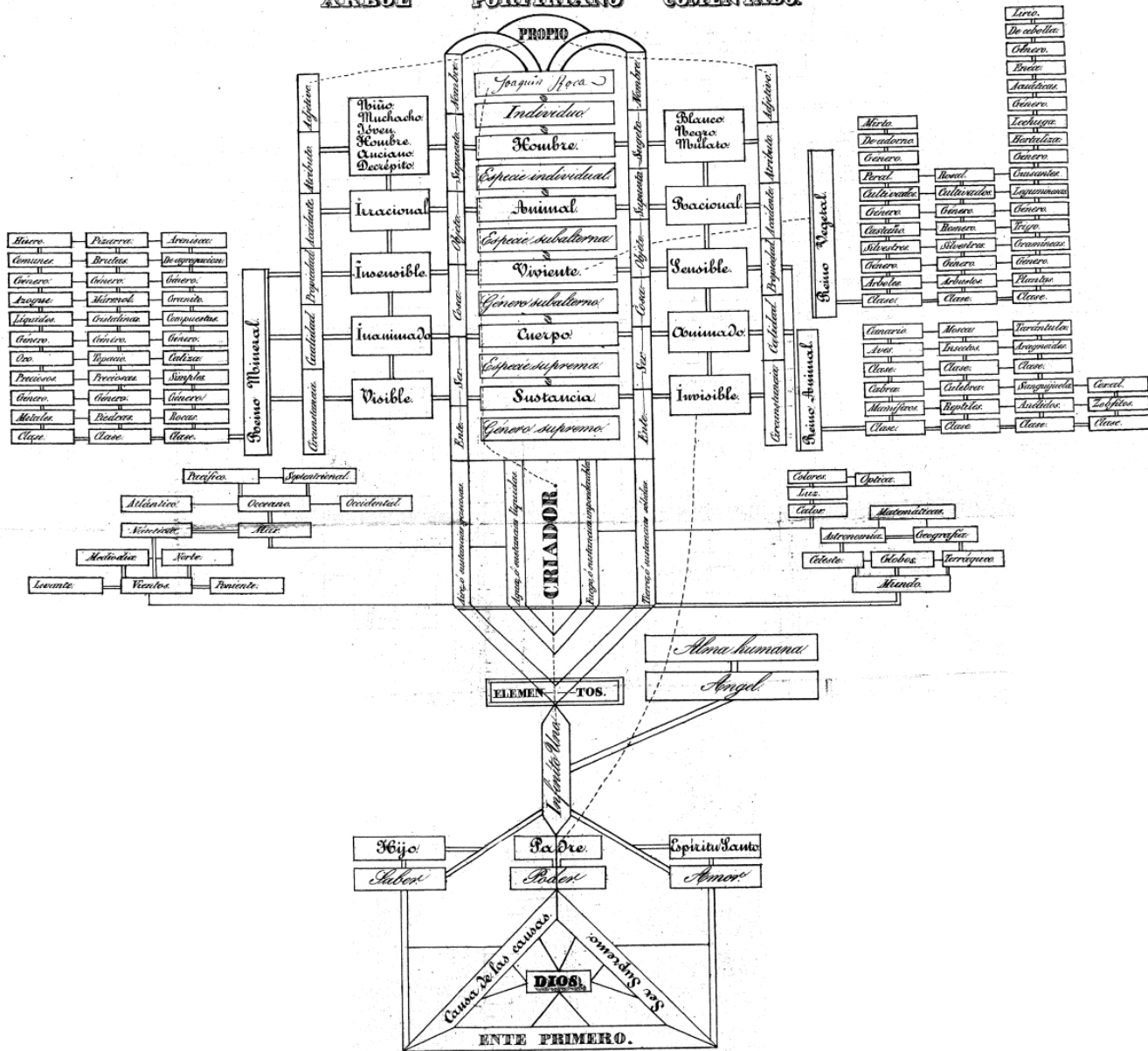
En resum, l'Escola Municipal de Barcelona, dotada amb uns mitjans econòmics bastant inferiors que la de Madrid, en dependre directament del consistori municipal i de les seves minvades arques, ha marcat empremta fins al punt d'arribar-se a reconèixer el 2007, per llei legalitzada pel Parlament Espanyol, ¹⁵ l'existència de dues «lenguas de señas» diferenciades i diferents: l'espanyola majoritària (LSE) i la minoritària catalana (LSC). Tot reconeixent, amb això, de manera implícita, la successió, l'herència o la continuïtat d'aquella mateixa Escola Municipal del segle xix, avui representada a Barcelona pel CREDAC Pere Barnils, ¹⁶ a la inversa del Colegio Nacional de Madrid, extingit des de fa molts anys.

D'altra banda, en intentar fer una història global d'aquell ensenyament a Catalunya, hem de remarcar l'avanç i l'interès posats en la seva època, tant per l'Ajuntament de Barcelona com per la Junta de Comerç, tot buscant la integració dels sords en la societat del seu temps, al marge fins i tot de les polítiques educatives marcades des de Madrid.

Una prova d'aquest fet, per posar un exemple dolorós i actual, és que a les nostres universitats no hi ha titulacions de grau ni de postgrau relacionades amb les llengües de signes, ni l'espanyola ni la catalana (LSE i LSC), que garanteixin la formació dels professionals necessaris que treballen amb i per als sords, i encara menys a les facultats de Filologia, de Traducció i Interpretació, de Logopèdia o de Ciències de l'Educació. Una carència absoluta que comporta la gravíssima conseqüència del baix percentatge de persones sordes amb títol universitari, o l'actual fracàs gairebé absolut en l'ensenyament obligatori i elemental entre els sords. ¹⁷

Un fet que es va intentar pal·liar a l'època de Barnils, o durant la República, en tornar-se a recuperar a l'Escola Municipal de Sords

ARBOL PORFIRIANO COMENTADO.

Arbre porfiriana comentat. MORALEJO I RUBIO, 1839.

Els errors d'Antonio Rispa

de Barcelona amb l'arribada de la República el 1931, després de la dictadura de Primo de Rivera, el bilingüisme, la coeducació i l'ensenyament laic; a més, el bilingüisme, que es va perdre una altra vegada a Catalunya en acabar-se la Guerra Civil espanyola el 1939, no es va recuperar en l'esmentada escola municipal fins al 1972.¹⁸

Tot tornant a la nostra història, amb la caiguda dels liberals (1820-1823) i la tornada al govern de l'absolutisme, es van tancar a Barcelona moltes escoles, incloent-hi l'Escola Municipal de Sordmuts, oberta, més mal que bé, des del 1800, a més de la de Cecs (1820-1823), pionera a Espanya gràcies a la tasca altruista del rellotger barcelonès Josep Ricart.¹⁹ Es va haver d'esperar fins al 1835 perquè la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País sol·licités permís a l'Ajuntament per obrir una nova escola pública per a sords, la qual havia de substituir la municipal, clausurada per decret el 1823, tot i que al final aquell projecte no va arribar a bon terme.

El motiu de l'interès de la Societat Econòmica Barcelonesa d'aquell any era per dues qüestions. La primera, pel gir que s'havia produït en la política espanyola arran de la mort de Fernando VII, amb la regència de Maria Cristina de Borbó, i l'entrada al govern dels liberals, i la segona, per pura imitació, pel que fa a la barcelonesa, del que havia aconseguit uns mesos abans la Real Sociedad Económica Matritense, ja que, l'abril del 1835, s'havia fet càrrec del Real Colegio de Sordomudos de Madrid, gràcies a una Reial ordre dictada pel ministre Martínez de la Rosa, que va significar la segona època d'intervenció i tutela de l'escola per la Matritense, perduda la primera el 1823.

Un any més tard, el gener del 1836, la reina governadora, Maria Cristina de Borbó, mare d'Isabel II, per mitjà d'un decret va reclamar a tots els ajuntaments l'enviament d'una estadística sobre el nombre de sordmuts i cecs del municipi, amb el pensament d'elaborar una estadística nacional per conèixer l'entitat del problema envers aquelles dues discapacitats. L'Ajuntament de Barcelona va passar l'encàrrec a la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia, la qual, finalment, va aportar el resultat següent: «Sordomudos, 20 hombres y 6 mujeres; ciegos: 53 hombres y 23 mujeres». D'altra banda, un resultat estadístic fals, sense cap mena de dubte.

A Catalunya, quan tractem d'aclarir les històries respectives de l'Escola Municipal de Sordmuts i de l'Escola de Sordmuts finançada per la Junta de Comerç entre els anys 1838 i 1840, resulta que el personatge de referència és Antonio Rispa i Segarra,²⁰ autor de *Memoria relativa a las enseñanzas de los Sordo-mudos y de los Ciegos*²¹ —obra impresa i editada a Barcelona el 1865— i director aquells mateixos anys de l'Escola Municipal de Sordmuts de Barcelona. En principi, Rispa va ser el causant directe de múltiples errors històrics i, més encara, en particular, en tot el que es refereix als orígens de les primeres escoles municipals per a sords a Barcelona, ja que, a partir d'ell, altres historiadors circumstancials, quasi tots lligats a la mateixa disciplina, tot fent-los seus, es van encarregar diligentment de divulgar-los, tal com va denunciar Manuel Ainaud i Sánchez el 1919²²

Error de Rispa, l'obra escrita del qual, de fet, se circumscriu a dos únics textos: el primer, un informe manuscrit i inèdit —tot i que molt utilitzat—,²³ datat el 1858, i el segon, la *Memoria relativa a las enseñanzas de los Sordo-mudos y de los Ciegos*, editat el 1865. En el cas de l'informe de 1858, els errors són fins a un cert punt disculpables, ja que va ser un encàrrec puntual i directe del mateix Ajuntament de Barcelona, que hauria estat degut al simple fet que Rispa, en aquell moment, era el mestre principal de l'Escola Municipal de Sordmuts de Barcelona. En l'informe Rispa ja advertia que: «Los datos históricos que preceden están todos tomados del Archivo Municipal (de Barcelona), exceptuados tan solo los que doy como no del todo seguros [...]»²⁴

Aquesta advertència és discutible, ja que es pot comprovar en aquell primer informe la desgana personal o l'estrany desinterès pel que fa a donar publicitat a tot allò concernent a la tasca dels antics mestres de sords que l'havien precedit en l'Escola Municipal de Barcelona. N'hi havia hagut cinc, als quals s'han d'afegir dos més que, a més, com era el cas de José María Moralejo i Luis Rubió o Rubio, segons la grafia de l'època, no havien estat mestres de la dita Escola Municipal i, per tant, no eren dependents de l'Ajuntament de Barcelona com ell, sinó directament, i a tots els efectes, de la Junta de Comerç.²⁵

«Pasáronse 13 años sin que ninguna corporación tomase a su cargo el proteger a esta caritativa enseñanza, hasta que en 1836 la benéfica Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del

Dibuix alfabet manual per sords, original i dibuixat a ploma de José María Moralejo (Biblioteca de Catalunya)

País, pidió a I. E. el Ayuntamiento los útiles de que se sirviera anteriormente la escuela que había estado a cargo de su cabillo, y una vez concedida fundó una Academia de Sordo-mudos en la Lonja, que confió al cuidado del Sr. Moralejo [...]»²⁶

El comentari anterior de Rispa queda desmentit per la documentació procedent de l'Ajuntament, de fet, la seva principal font d'informació. A Rispa se n'hi va anar la mà en afirmar una sèrie de fets que, clarament, no es corresponien amb la veritat històrica que havia succeït en el cas concret de Moralejo i Rubió, en barrejar, per exemple, la Societat Econòmica Barcelonesa amb la venerable Junta de Comerç de Barcelona, unes institucions totalment independents, i encara més en el cas de l'escola de sords d'aquell mateix període.

D'altra banda, era veritat que la Societat Econòmica Barcelonesa va intentar, el desembre de 1835, obrir una escola per a sords. Tot pensant en això, i sense que es coneguï el nom concret del mestre que havia d'haver estat l'encarregat de dirigir-la —tot i que, molt probablement, estigués previst que fos l'exdominic Manuel Estrada o, si no, el seu antic ajudant, Francisco Simón—, l'Econòmica va reclamar al consistori barcelonès els utensilis que s'havien fet servir 12 anys abans a l'escola municipal, dirigida en aquell moment per Estrada, escola tancada per decret l'any 1823 a causa de la caiguda dels liberals, després de la tornada al tron espanyol de l'absolutista Fernando VII; mobiliari o utensilis, aleshores, molt reduïts: «Que los muebles existentes en la actualidad consisten en una pizarra, un alfabeto, algunas mesas y dos otros bancos [...]». ²⁷ Quan la Societat Econòmica ho va conèixer, es pot suposar que aquella voluntariosa iniciativa es va refredar molt, frenada davant l'evident cost econòmic que representava poder obrir la dita escola en condicions òptimes, mestre inclòs, i per això se suposa que va desistir de l'intent. Per tant, no va crear cap escola, i menys encara a la Llotja, seu de la Junta de Comerç, tal com afirmava Rispa, o en el seu cas més modernament Alexandre Galí, el 1979,²⁸ però sense aportar-ne cap prova, tal vegada confós pel fet que la Societat Econòmica Barcelonesa va fundar el 1836 dues escoles destinades a l'educació i la instrucció de nenes pobres, i una tercera per a nens, en les quals es va impartir el sistema «Lancasteriano»,²⁹ i de la qual es va acabar encarregat el mateix Ajuntament.³⁰ D'altra banda, tot rebatent un altre cop el comentari esmentat

de Rispa, Moralejo mai no va mantenir contactes directes amb la Societat Econòmica Barcelonesa, la qual, al contrari, sí que els va establir amb la Junta de Comerç, per bé que un any i mig després d'aquell assumpte. D'aquesta manera, aquell embolic muntat per Rispa al seu informe manuscrit de 1858, en barrejar la presumpta escola de la Societat Econòmica amb l'autèntica i posterior de la Junta de Comerç, tot afirmant que era la mateixa, no va ser aclarit fins set anys més tard. Una correcció que li va tocar a ell mateix a l'hora de publicar la seva Memoria relativa a la enseñanza de los sordomudos y ciegos el 1865. Però el mal ja estava fet:

«La Junta de Comercio consiguió organizar una Escuela, bien que desgraciadamente, por poco tiempo. Pidió autorización para plantearla al gobierno superior, y este se la concedió en 12 de Enero de 1838. Confirió su dirección a D. José Mª Moralejo y a D. Luis Rubio, y fue inaugurada en 22 de Abril del mismo año. El mérito real del método seguido por estos profesores no era tal vez muy grande, pero no tuvieron tiempo de corregir lo que tuviese de inconveniente, puesto que antes de los dos años 1 de Abril de 1840 presentaron su dimisión, que les fue aceptada, renunciando la Junta a seguir costeando la escuela.»³¹

El comentari fred i breu amb el qual Rispa va despatxar el 1865 l'escola de sords dependent de la Junta resulta un altre cop una bona mostra del seu desinterès personal envers aquesta, atès que l'escola, tal com tindrem ocasió de veure, va tenir molta més importància de la que Rispa li adjudicava, tant pel que fa a la categoria docent dels seus mestres, en particular la de Moralejo —amb títol expedit a França—, com per l'important nombre d'alumnes que va tenir. Precisament, no va influir en res, a l'hora del tancament, el mètode que s'hi estava utilitzant, tal com afirmava Rispa, menyspreador, ja que els motius reals d'aquell tancament van ser prou més complexos i complicats que els que Rispa apuntava. Entre aquests, per posar-ne un exemple, un tema tan actual com era, i ho continua sent, el bilingüisme d'una part molt important dels seus alumnes sords. Va ser un error pedagògic que, denunciat en el seu moment de manera honrada per Moralejo i Rubió, no va servir per a res, i una qüestió que Rispa, per bé que natural de Catalunya, no va tenir, curt de mires, cap interès a especificar quan va callar o va seguir ensenyant els sords únicament en castellà.

José María Moralejo i el seu parent Luis Antonio Rubió

Per això, en aquesta ocasió el van acusar d'una certa parcialitat, atès que va manejar els documents originals relatius al tema, ja que les dates apuntades pel que fa a l'obertura i al tancament d'aquesta escola eren totalment correctes. Prova que els coneixia i que, a més, els va consultar.

Un altre fet que no va explicar Rispa va ser que el motiu principal de l'obertura de l'escola de la Junta va ser, molt probablement, l'interès de la Regència. Més en concret, a causa de l'estadística a escala nacional sobre el nombre de sordmuts i cecs del municipi, vista anteriorment, sol·licitada el gener de 1836 per la reina governadora, Maria Cristina de Borbó, que cal suposar que va fer el seu servei —en el cas de l'escola de sords de la Junta de Comerç— a l'hora de demanar l'obertura de l'escola esmentada, ja que la reina va donar el permís sense cap mena de problema, tot aprovant-la.

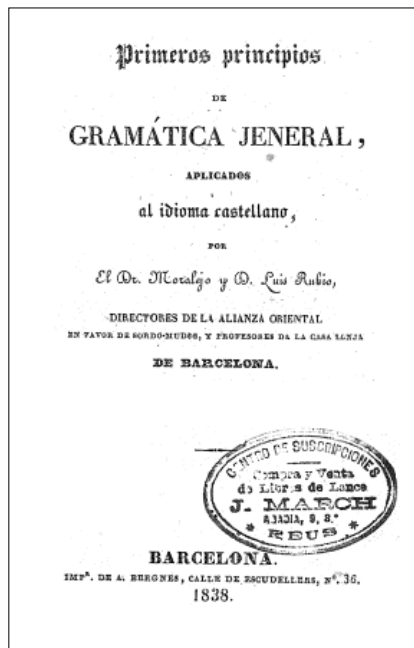
Amb tot, la primera notícia documental que tenim respecte a l'existència de José María Moralejo, futur director de l'escola de sords patrocinada per la Junta, prové directament d'una carta redactada per Joaquín Francisco Campuzano,³² ambaixador d'Espanya a París, datada el maig de 1837 i adreçada a la Junta, en la qual l'ambaixador esmentat el recomanava d'una manera encomiàstica.³³

Malgrat aquest fet, admetem el nostre desconeixement pel que fa a gairebé tot de la vida anterior de José María Moralejo, per exemple, on va néixer i quin any, o quina era la seva família. De fet, està documentat que, abans de la seva arribada a Barcelona el 1837 procedent de França, havia estat prevere i Capel·là pertanyent al bisbat de Toledo des d'un any no definit fins a l'any 1823, any en el qual es va haver d'exiliar, i va passar primer a Anglaterra i després a França, en abraçar la causa constitucional durant el Trienni Constitucional (1820-1823). Un moment en el qual, molt probablement, tal com van fer molts altres sacerdots espanyols, entre ells el dominic Manuel Estrada, va deure demanar a l'autoritat eclesiàstica la seva secularització. Prova del seu compromís personal o, segons com es miri, de les seves inquietuds literàries durant aquella mateixa època, és l'obra *Observaciones imparciales sobre las Sociedades Secretas*, editada a Madrid el 1822.³⁴

Una història personal igual o molt similar a la de molts altres espanyols il·lustrats del seu temps. Veiem, en el mateix camp docent, el cas dels mestres de sords de la Real Escuela de Sordomudos de Madrid, com ara Miguel Alea, exiliat polític a França en acabar la Guerra del Francès el 1814, acusat d'afrancesat, o el de Tiburcio Hernández, mestre i director de la mateixa escola madrilenya, que va haver de passar a l'exili francès el 1823, en el seu cas pel fet de ser *constitucional*.

D'aquell periple viatger de Moralejo com a exiliat polític, que es va allargar durant 14 anys, s'ha de ressaltar un altre cop que poc o res se sap respecte a les seves peripècies al llarg d'aquells anys i, per la mateixa raó, únicament es pot especular, tot i que sobre la base d'una sèrie d'indicis certs, que va residir a França, com a mínim, des del 1835 fins a la tornada a Espanya el 1837. Si va passar d'aquesta manera, es pot suposar que va deure estar a Anglaterra des del 1823 fins al 1834, però sense que se sàpiga a què es va dedicar.

Situació política a Espanya i Catalunya

Portada del llibre *Primeros principios de Gramática Jeneral, aplicados al idioma castellano*. Per Don José María Moralejo i D. Luis Rubio. Barcelona, 1838.

D'altra banda, també es pot afirmar amb una certesa absoluta que al llarg de la seva estança a França Moralejo es va dedicar, si més no, al treball de traductor —va traduir al castellà, i amb el seu propi nom, cinc autors, entre aquests Chateaubriand i Sir Walter Scott, una tasca que li va suposar haver de traduir en dos anys 14 volums.³⁵ Enmig de tot això, encara va tenir temps d'escriure un manual en francès «de conversaciones francesas y españolas», que els propers anys es va reeditar dues vegades més.³⁶ Si confiem en la seva paraula, al llarg de la seva estança a França Moralejo també va aconseguir el títol de mestre per la Universitat de França i, el 1842, era professor a la Universitat d'Alcalà de Henares a Madrid, i sembla ser que també ho era molts anys abans, encara que no s'ha pogut confirmar.

S'haurà d'aclarir també, ara des de la hipòtesi, que la tornada a Espanya de Moralejo el 1837 —acompanyat d'un parent i deixeble seu, anomenat Luis Antonio Rubió—, potser va ser deguda, de la mateixa manera que la sortida anterior el 1823, a motius polítics o, millor dit, al mateix moment polític que s'estava vivint a Espanya.

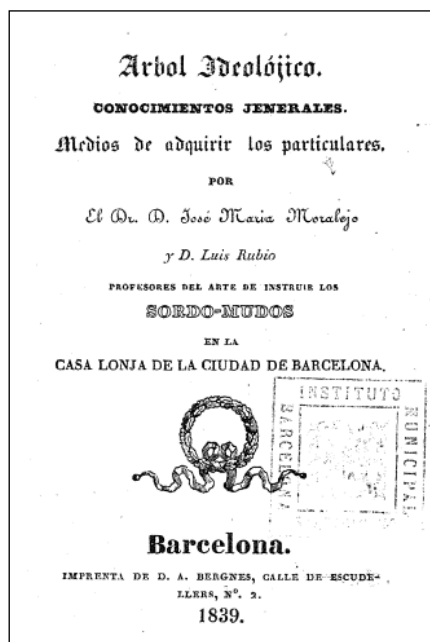
A Espanya, a grans trets, a la mort de Fernando VII el 1833 —a causa de l'abolició un temps abans de l'anomenada *Llei sàlica*, en benefici de la seva filla Isabel II—, es va iniciar la primera guerra carlista, protagonitzada, en el bàndol carlista, pel germà del rei Carles Maria Isidre. L'any següent, entre altres canvis, es va promulgar la llibertat d'impresament, es va abolir l'odiada Inquisició, reimplantada per Ferran VII quan va tornar el 1823, i es va crear l'anomenada *Milícia urbana*, després Milícia Nacional. L'any 1835 va morir el carismàtic general carlista Tomás de Zumalacárregui i es van aprovar les lleis d'exclaustració, al mateix temps que es van suprimir tots els ordes religiosos. Finalment, el 1837 es va aprovar la Constitució liberal, que va recollir una part de l'esperit de la Constitució del 1812, en castís, la *Pepa*.

L'any anterior, el ministre Mendizábal havia impulsat el procés de desamortització dels béns eclesiàstics, amb les lleis desamortitzadores del 1836 i del 1837. A conseqüència d'això, l'Estat espanyol es va fer càrrec de tots els béns de les comunitats religioses i van ser posats a venda pública. A partir d'aquelles dates, per tant, les escoles municipals barceloneses especials, tant la de sords com la de cecs, van deambular errants i durant anys d'un edifici a un altre, segons les necessitats, les unificacions o segregacions, o de l'estat lamentable i ruïnós en el qual es trobaven els edificis religiosos que successivament els va anar assignant el mateix Ajuntament barceloní.

A Catalunya, en aquells mateixos anys la guerra carlista estava en tot el seu ple, amb matances indiscriminades per part dels dos bàndols, i moltes de les zones rurals de l'interior, essencialment les comarques septentrionals, com ara el Solsonès, el Berguedà, el Ripollès i la Garrotxa, estaven dominades pels carlistes. Una guerra que, a Catalunya, no va concloure fins al juliol del 1840, independentment de l'anomenat *abrazo* de Vergara, protagonitzat per Espartero i Maroto l'agost de 1839, i que va esdevenir un alto el foc.

Al llarg dels primers dies de l'any 1836, any anterior a l'arribada de Moralejo a Barcelona, una multitud enfurismada, en conèixer les crueltats carlistes, va assaltar la presó i l'hospital on es trobaven internats els presoners de guerra carlistes i en van assassinar més de cent, entre els quals hi havia el general Juan O'Donell. Enmig d'aquell caos, a l'agost els elements progres-

L'acadèmia Aliança Oriental

Portada del llibre *Árbol Ideológico. Conocimientos Jenerales. Medios de adquirir los particulares.* Per Don José María Moralejo i D. Luis Rubio. Barcelona, 1839.

sistes barcelonins van intentar aprofitar l'ocasió per proclamar la Constitució del 1812, però els ciutadans moderats de la ciutat van aconseguir imposar l'ordre per la força.

Al començament de l'any 1837, moment en el qual Moralejo era recomanat a la Junta, van tenir lloc a Barcelona uns nous incidents quan alguns batallons de la Milícia Nacional es van aixecar en favor de la Constitució, uns motins que es van tornar a repetir al maig —moment en el qual es va escriure la carta esmentada— i, una mica més tard, al novembre. Uns aixecaments o algarades que va resoldre de manera dràstica el nou capità general de Catalunya, el baró de Meer, càrrec que va mantenir fins al 1839,³⁷ el qual va imposar l'ordre públic tot avortant els diversos intents insurreccionals progressistes, en particular el de novembre d'aquell any. Aquest fet va permetre el control polític dels moderats a Catalunya, amb el suport total de la burgesia catalana, en ser uns sectors socials que aspiraven a la pau i a l'ordre necessaris per a la bona marxa de l'economia i dels seus negocis particulars.

Després de la recomanació de Campuzano, ambaixador d'Espanya a París, el maig del 1837 —extensiva al seu parent i col·laborador Luís Rubió, nascut a França, en tenir coneixement d'un antic deixeble francès de tots dos que llegia i parlava—, dos mesos més tard, al juliol, Francisco de Casanova, cònsol espanyol a Perpinyà, va recomanar a tots dos des d'Andorra,³⁸ tot adreçant una carta a Pablo Félix Gassó, secretari de la Junta de Comerç de Barcelona.

Per aquelles mateixes dates, Moralejo i Rubió ja es trobaven a Barcelona, on havien fet públic un manifest titulat «En favor de los Sordomudos», que firmava l'Aliança Oriental,³⁹ nom que havien donat a la seva Acadèmia particular de sords. En el manifest, es comprometien a ensenyar els seus alumnes a «pronunciar y leer las inflexiones naturales de la voz, y a comprender por la vista lo que se les diga» (lectura labial), després «aritmética, gramática castellana, elementos de geografía, historia sagrada y profana con la religión de sus padres», tot assegurant que, en vuit mesos, presentarien els seus alumnes per tal «que lean de viva voz». Pel que fa als seus honoraris «serán materia de un convenio particular».

Al mateix fullet s'hi apuntava que ja tenien un local propi a casa d'Antonio Martí, pare d'un «sordomudo» alumne seu, el qual l'havia cedit per a aquella activitat gratuïtament. I la generositat o la caritat d'aquells mestres es posava de manifest en un altre comentari: «Los directores dedican todos los jueves y domingos para que los sordo-mudos pobres puedan recibir gratis la misma instrucción, con tal de que acrediten serlo.» Una acadèmia que sospitem que van mantenir oberta i en paral·lel quan ja treballaven a l'escola de la Junta.

La Junta, per la seva banda —poc procliu a embarcar-se en aventures, en desconèixer aquell complex camp educatiu sobre el qual no posseïa experiències pròpies anteriors—, al setembre, i després de la darrera carta de l'ambaixador Francisco de Casanova, els va recomanar primer a la seva Comissió d'Escoles, que, al seu torn, els va remetre a la Societat del Foment i la Il·lustració. A la primeria de novembre, Foment va contestar negativament la proposta de la Junta, tot argumentant la manca de cabals deguda a «las penurias de la guerra», fent referència amb això a la guerra carlista que estava patint Catalunya.

Enmig d'aquelles gestions, al final de setembre del 1837 va ser el mateix Moralejo qui va adreçar un escrit-memòria⁴⁰ a la Junta tot oferint els seus serveis i descrivint-s'hi ell mateix, de la mateixa manera que el seu parent, però afirmant-se en el fet que els seus mètodes eren d'invenció pròpia i «secretos» —un detall molt propi tant de l'escola espanyola com de la catalana de sords,⁴¹ ja que, malgrat les múltiples publicacions, Moralejo mai no va editar el seu mètode—, tot ressaltant, de passada, que era posseïdor del títol de «maestro autorizado»⁴² per la Universitat de França:

«Doctor en Teología del gremio y Claustro de la Universidad de Alcalá de Henares, cura propio que fue del arzobispado de Toledo, y maestro autorizado por la Universidad de Francia [...] Don Luis Rubió, maestro formado por dicho Dr. Moralejo, depositario fiel de los secretos, que para la perfecta enseñanza descubrió él mismo.»

La Junta, després de la negativa de la Societat del Foment de la Il·lustració, va decidir finalment, sense que hom sàpiga molt bé per què, assumir el tema, i a mitjan novembre va cursar una recomanació a la seva Comissió d'Escoles per tal que aquesta, al seu torn, sol·licités al Govern l'autorització d'obertura pertinent d'una escola per a sordmuts i, d'aquesta manera, poder-ne fer la planificació, independentment del fet que el curs de les seves altres escoles ja s'havia iniciat al setembre. La Junta va dedicar la resta del mes a dotar de pressupost l'escola esmentada, valorat en 6.000 rals, com a «sueldo único para dos profesoras». A mitjan desembre es va cursar una carta per aquest motiu al secretari d'Estat i del Despatx de Marina, Comerç i Governació d'Ultramar.

El 27 de gener de 1838 es va rebre una comunicació de la reina gobernadora, per mediació del seu secretari, en la qual s'autoritzava l'obertura de l'escola, les condicions econòmiques dels mestres i el pressupost, però hi advertia que el pressupost esmentat hauria de començar a córrer a partir del començament d'aquell any.⁴³

Al començament de febrer, Moralejo i Rubió van presentar a la Junta barcelonesa el seu programa d'estudis, i en van adreçar una còpia a la Junta Nacional de Comerç. A la primeria de març, la Junta es va adreçar al capità general de Catalunya, el baró de Meer, per tal que autoritzés la dotació de l'escola amb els fons provinents dels productes del pariatge, una petició que va

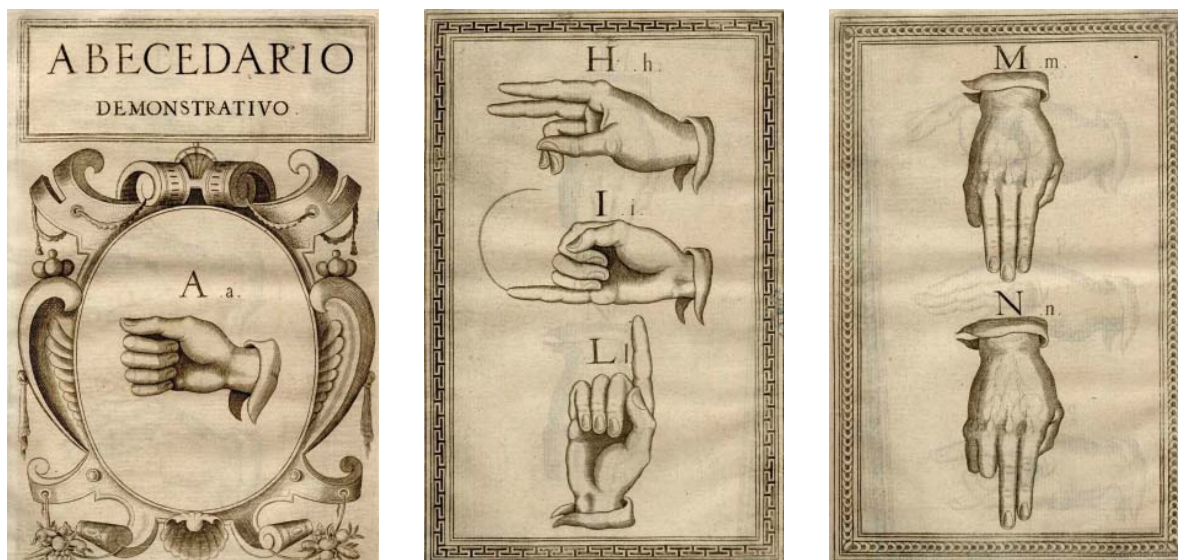
ser denegada a causa de la guerra. A mitjan març, Moralejo i Rubió es van adreçar a la Junta per sol·licitar un ofici en el qual se'ls acredités com a professors de l'escola de sordmuts, i per demanar igualment que es resolgués si els seus salaris serien finalment pagats en efectiu o si serien «adeudables».

Per la seva banda, la Junta va prendre la decisió que les classes per als homes i nois tindrien lloc als locals de la mateixa Llotja, situada a la plaça del Palau, i, per tal d'estalviar el cost de la llum, s'haurien de fer de deu a dos quarts d'una del matí. En el cas particular de les dones, l'horari de classe seria de tres a dos quarts de cinc de la tarda, però, en vista que les classes de les dones no podien fer-se a Llotja, es va acordar adreçar-se a la Junta de Dames, presidida per la marquesa de la Bàrcena, per tal que s'encarregués de buscar un local apropiat i els estris corresponents. Es va decidir que el més idoni seria el que pertanyia a l'antic convent de les Magdalenes, al mateix temps que es va assignar a l'escola una dama que hauria de ser l'encarregada de vetllar per les «buenas costumbres».

Finalment, la Junta va decidir posar una data definitiva per a l'obertura d'ambdues escoles, el 16 d'abril, tot i que aquesta data, per uns motius o uns altres, acabaria aplaçada en diverses ocasions i no tindria efecte fins al començament del mes de maig. Al final d'abril, Moralejo va elevar una queixa a la Junta sobre el mal estat del local de les nenes, ja que sembla ser que tan sols era habitable una cel·la del segon pis de l'edifici, al mateix temps que adjuntava un pressupost de les obres necessàries per a la restauració i posada en ordre.

La Junta, per la seva banda, també es va posar a la disposició de l'Ajuntament, amb l'oferiment de l'escola per si aquest, finalment, decidia enviar alumnes sords i sordes procedents de la seva Junta de Beneficència —de la qual depenien la Casa de Caritat, la de Misericòrdia o l'Hospital General, llocs on hi havia molts sords i sordes asilats—, tal com havia passat, si més no, a l'època en la qual Manuel Estrada dirigia l'escola municipal, i en el cas de les dones amb greus conflictes entre l'Ajuntament i els dominics, dels quals Estrada era membre —poc proclius com eren els religiosos a l'ensenyament de les dones sordes. A mitjan maig es va decidir l'elaboració d'un Reglament per a l'Escola, que va ser aprovat el dia 17 de maig.

L'obertura de l'escola i la seva marxa

Llengua de signes
(J.P BONET, 1620)

Abans de continuar, convindria fer unes quantes matisacions que considerem primordials. La primera i principal és que al segle XIX succeïa exactament el mateix que passa ara, ja que no s'imparteix a les universitats espanyoles cap títol específic de «llengua de señas» —com passa amb qualsevol altre idioma, deixant de banda una excepció molt recent—,⁴⁴ o que no existeix una especialitat universitària que permeti l'especialització en l'educació dels sords, si més no en la primera etapa de l'educació del menor i a càrrec de professionals bilingües.

D'altra banda, gairebé eren inexistents textos especialitzats que abordessin aquella educació especial, ja que a Espanya, des del 1620 fins al 1795, tan sols n'hi havia dos d'específics que tot-hom invocava però que rarament s'utilitzaven, concretament el de Juan Pablo Bonet, del 1620, i el de Lorenzo Hervás y Panduro, del 1795, mentre que el tercer no va aparèixer a Madrid fins al 1845, en aquest cas a càrrec de Juan Manuel Ballesteros, cap d'estudis del Col·legi Nacional de Sordmuts el 1833, i de Francisco Fernández Villabril·le, professor d'aquesta escola.⁴⁵

Per això, l'aventura iniciada per la Junta el 1838, gràcies a la presència de Moralejo i Rubió més que no pas al seu mètode —en vista que mai no el van publicar, amb la qual cosa és des-

conegut—, va ser molt arriscada, i al mateix temps, gratificant, ja que finalment el nombre d'alumnes sords matriculats a la nova escola va ser de 16 homes i 11 dones, tot i que en realitat 6 homes i 11 dones eren forasters; és a dir, que 13 alumnes provenien de llocs tan allunyats com Puigcerdà, Sant Sebastià o França, una bona mostra de la fama de la qual gaudien els mestres, o de la publicitat que es va fer.

Amb sols dos mesos d'existència oficial de l'escola, la Junta va decidir fer uns exàmens públics que van tenir lloc el 16 i el 17 d'agost. Hi van ser presentats vuit alumnes, dividits en tres classes i en funció de la seva preparació, tot i que gairebé tots eren alumnes procedents de l'Acadèmia Oriental i, per tant, ja mig preparats. Com a incentiu per als alumnes, la Junta va acordar premiar un alumne per classe amb una medalla idèntica a la que es donava als alumnes de l'escola de «artefactos».

En un fullet publicitari editat aquells dies s'especificava com havien de ser els exàmens, els noms dels alumnes —tot incloent-hi una petita memòria de cadascun d'ells amb els avenços respectius—, així com els objectius que pretenien els mestres: «Tres objetos, por tanto, deben comprender la verdadera instrucción de tan infelices criaturas; primero, una instrucción igual a la que

pueden recibir los demás hombres; segundo, el habla; tercero, la vista como suplente del oído.»⁴⁶

En un altre comentari del fullet esmentat s'avisava el públic que, abans de ser a l'Escola de la Junta, Moralejo i Rubió ja havien estat donant classes particulars a alguns d'aquells alumnes, fet que confirma l'arribada a Barcelona d'ambdós mestres el mes de juliol de l'any anterior: «Los alumnos se presentarán a hacer manifestación del grado de instrucción a que han llegado en el término de un año y algunos en el de diez meses.»

L'edat dels alumnes per examinar oscil·lava entre els 10 i els 18 anys, amb l'excepció d'Antonio Martí, fill del masover de Moralejo, que tenia 25 anys i, al final, va resultar ser un dels alumnes amb un aprofitament més bo:

«[...] que comenzó a instruirse a primeros de agosto del último año [...] (Martí) conoce la idea de mil trescientas treinta palabras significativas [...] además la que lo son de la división del tiempo por preguntas y respuestas, y lo más preciso para el conocimiento de la sílaba y las reglas generales sobre la sílaba dominante [...].»

Tanmateix, la sorpresa la va donar el nen Jaume Cudren, de 10 anys, que coneixia la idea de «ochocientas sesenta y cuatro palabras», que havia estat examinat, a més, sobre:

«los utensilios necesarios para el aseo de las personas, y sobre las partes de los utensilios necesarios para el gusto del hombre, que ascienden a ochenta y tres nombres, de los cuales no erró ninguno; especificando con los signos más naturales y propios las significaciones de unos objetos que no tenía presentes.»

Una demostració que li va atorgar l'aplaudiment general i el lliurament, per unanimitat, d'una corona de llorer com a premi.

Pel que fa a l'escola de les nenes, no consta que s'hi fessin mai exàmens, i alguna cosa va haver de passar en aquella escola ja que, en inaugurar-se el curs següent, el nombre d'alumnes matriculades havia minvat d'11 a 4 alumnes. Pel que fa a la matrícula dels nois va ser d'un total de 13 alumnes, amb una pèrdua de 3 alumnes.

Durant el curs 1838-1839, els comunicats d'ambdues escoles lliurats mensualment a la Junta eren monòtons, ja que es limitaven a comentar breument el que a cada moment s'estava impartint: «versó [...] sobre la pronunciació de vocales con especificación de sus cantidades, y sobre la pronunciació de sílabas compuestas, sin omitir la instrucció acerca de la nomenclatura [...]». I així va transcórrer el curs, sense daltabaixos ni exàmens públics.

Al curs següent, 1839-1840, el nombre d'alumnes es va veure incrementat a 19 homes i 5 dones. Per accedir-hi, en ser totalment gratuït i des del primer dia, un dels requisits imprescindibles era una certificació mèdica on havia de constar la sordesa de l'alumne i, si era possible, el seu grau real. Un altre dels documents necessaris per a l'admissió era una carta de presentació dels mateixos mestres que, es pot suposar que, prèviament, haurien analitzat el grau d'escolarització o no del possible candidat. L'opinió dels mateixos mestres en tot allò que tocava a la sordesa dels seus deixebles abundava en el caràcter d'aquesta, tot reafirmant-los encara més en la seva filosofia pedagògica:

«Sabido es por cualquiera, si tiene idea del estado de los Sordo-mudos sin instrucció, que no habiendo podido, a causa de la sordera, imitar la pronunciació de las palabras, quedaron sin habla, y que por ignorarlas pronunciadas o escritas, no saben expresar los nombres de las acciones y las cosas significadas por ellas.

Están pues, los Sordo-mudos no instruidos abismados en una completa ignorancia, y Condenados a un silencio eterno. La educació sola, puede, ha debido siempre y debe ahora cambiar tan triste situació [...] (a causa) de tan desastrosa enfermedad, como la sordera, sobrevenida en la edad pueril, más ordinaria que desde el nacimiento.»

L'opinió dels mestres, pel que fa a l'impacte de la sordesa adquirida, motivada en general per malalties infantils, es veu confirmada en l'edat dels alumnes ja que, entre els homes, 11 eren majors de 15 anys, i n'hi havia fins als 30. En l'altre grup (8 alumnes) el més jove tenia 6 anys i el més gran, 14. Pel que fa a les dones s'invertia la tendència, ja que una tenia 21 anys i la resta anaven, respectivament, dels 8 als 15 anys.

Els enfrontaments de Moralejo amb l'Església

Una de les qüestions més controvertides en aquella educació especial va ser i és l'ensenyament de la religió als sordmuts. Un coneixement del tot complicat a l'hora de fer-lo entendre als sords, ja que la seva *oïda* elemental passa pels seus ulls i per les coses físiques i materials, i més encara en aquella època, en la qual, per exemple, totes les cerimònies religioses es desenvolupaven en llatí i d'esquena al sord. Un coneixement, però, que de ben segur va motivar la intervenció dels primers mestres espanyols —la major part de les vegades sacerdots, a Barcelona els tres primers, una circumstància que es va repetir en el cas de Moralejo—, amb la clara intenció no d'instruir, en el sentit més ampli, el sord, sinó de salvar primer la seva ànima immortal, tot i que el de Moralejo va constituir, en aquest aspecte concret, la gran excepció.

Prova d'això va ser que l'any 1839 no va ser precisament propici per als mestres, en presentar-se contra ambdós una denúncia davant l'autoritat eclesiàstica, concretament davant el vicari general. Una delació que ens permet avui de conèixer la visió, si més no d'una part de l'Església, respecte d'aquella educació, en estar fonamentalment preocupada per la propagació de la fe entre els sords, en pensar erròniament que els sords naixien amb la idea de Déu ja imposada al cervell, i, per tant, que seria molt fàcil fer-l'hi entendre al sord.⁴⁷

L'autor de la denúncia, el pare Esteve Casademunt, antic membre de l'Oratori de Sant Felip Neri i per aquelles dates CAPELLÀ de l'església de l'Esperit Sant de Barcelona, era un home imbuït d'una fe religiosa exacerbada i fanàtica, que va arribar a l'extrem d'afirmar que «más valía que las mudas no se instruyeran, porque sabiendo escribir pod'an cartearse con sus novios», tot confonent així la cultura elemental amb la religió més extrema.

A la denúncia, Casademunt acusava Moralejo que davant un comentari realitzat per la mare d'un dels seus alumnes i referit al seu fill sobre el fet que altres persones ja «le habían enseñado (a su hijo) los mandamientos y algo de doctrina cristiana», la contestació de Moralejo havia estat «[que] más vale que aprendan [antes] otras cosas [de provecho]». Contestació de Moralejo que, treta del context de la conversa era, per ella mateixa, una bona excusa per acusar-lo directament de «anticatólico» —un

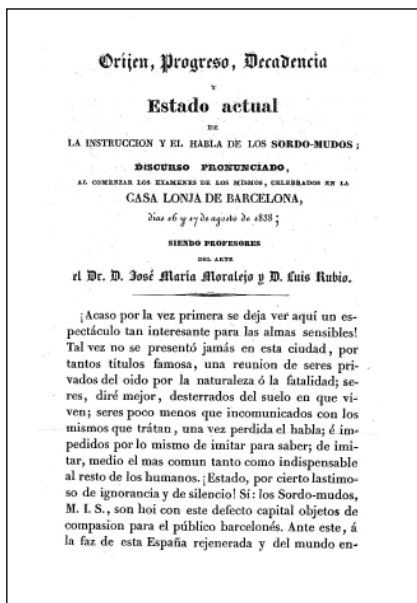
crim molt greu a l'època—, tal com va passar. Davant la denúncia, Moralejo no es va acoquinar, sinó més aviat tot al contrari, tot trametent dues cartes: una dirigida al mateix Casademunt i l'altra, al vicari general de Barcelona. En la primera, Moralejo es va despatxar de gust amb Casademunt, acusant-lo en principi de manca de caritat cristiana i, a més, de delator conscient d'un comentari fals sense cap mena de dubte:

«Esto no es verdad, tomando la proposición aisladamente; porque fue acompañada de reflexiones, conque hice ver, que ahora no estaban en estado de aprender la doctrina cristiana; porque mal comprenderán estas ideas abstractas, sin darles otras de orden inferior, único medio para comprender estas tan elevadas; procediendo así, como procede y han procedido todos los verdaderos maestros del arte, en todas las naciones, donde, lo último que se les enseña, es la doctrina cristiana.»⁴⁸

Gràcies també a la carta podem conèixer que, al marge de l'escola de la Junta, algú més havia estat impartint classes de religió als sords de Barcelona mitjançant «signos», amb uns efectes, d'altra banda, nefastos, segons l'experta opinió del mestre Moralejo:

«No puedo por menos de alabar, y tener por infructuoso, el enseñarles la doctrina cristiana; pero V. no me puede dar pruebas, de que los mudos, por medio de cuantos signos pueda V. imaginar, perciben las mismas ideas, que V. quiere inspirarles, sino muy al contrario, todos los mudos, a quienes, se dice haber enseñado en Barcelona la doctrina cristiana, hacían a Dios corpóreo, teniéndole por un hombre anciano con barba blanca, error que yo he corregido, haciéndoles entender que Dios no es corpóreo.»

D'altra banda, podem sospitar que aquell ensenyament concret de «signos» de tipus religiós, en comptes de «señas» (la llengua pròpia dels sords)⁴⁹ —per tant, sense cap valor lingüístic, i al marge, segons el que se sap, de la mateixa escola municipal—, potser va ser imposada als sords, en primer lloc, per Manuel Estrada, l'antic mestre de l'escola municipal, o pel seu ajudant Francisco Simón, autor d'un catecisme per a sords malauradament perdut a hores d'ara, i continuada en el seu cas pel mateix Casademunt, el denunciant, que, uns anys més tard, reconeixeria en un escrit davant l'Ajuntament haver estat deixeble directe de Simón.

Portada del discurs de Moralejo: *Orijen, Progreso, Decadencia y Estado actual de la instrucción y el habla de los sordo-mudos, al comenzar los exámenes de los mismos, celebrados en la Casa Lonja de Barcelona el día 16 y 17 de agosto de 1838.* (Biblioteca Nacional).

Moralejo recordava a Casademunt en el seu escrit de descàrrec que no era tan sols mestre de sords, sinó que, igual que ell mateix, també era sacerdot i al mateix temps teòleg, tot desmunyant la referida acusació en aquell camp i, a més, adduint en el seu lògic benefici la llei civil vigent, en la qual estava vetada als sords la realització dels actes jurídics més normals a causa de la seva pròpia discapacitat: compres, vendes, permutes, testament o acceptació de testaments; un veto que a Espanya es va aixecar uns 130 anys després: «(Y) ahora tenga V. la bondad de oírme como Doctor Teólogo [...] Me parece que V. según el rito latino, de ningún modo daría la comunión a un párvulo, ni a un tonto; pues en este segundo caso están todos los mudos sin la debida instrucción.» I rematava: «y si las leyes humanas los juzgan incapaces de testar, ¿Cuánto más superior es a testar el comulgar? Y sin embargo, ¡¡V. les da la comunión!! ¿Qué responderá V. al Sr. Obispo, si le hace el Cargo?».

Aquell comentari de Moralejo confirma que Casademunt administrava tota mena de sagraments als sords mitjançant l'ús de «signos», encara que la llei religiosa no ho permetia. Un fet que, d'altra banda, n'implica l'ús per part de Casademunt, i a la

qual cosa s'hauria d'afegir, probablement, que també els havia ensenyat a les monges de la Casa de Misericòrdia de Barcelona, segons el que afirmava de manera velada el mateix Moralejo a la missiva, però d'una manera del tot queixosa. Unes monges que sembla ser que els utilitzaven per al seu ús a la missa, a mode de pantomima i sense cap significació i, per tant, incomprendibles fins i tot per als mateixos sords:

«Tuve singular complacencia en presenciar un examen de doctrina cristiana, que una responsable Religiosa hizo a sus discípulas sordo-mudas de la casa de Misericordia, y me admiró la ingeniosa gesticulación, con «que se decía, que expresaban la mayor parte de nuestros sagrados misterios», pero no pude menos de preguntar: «D'game V. Señora, ¿Podrá V. asegurar que esas mudas conciben, por medio de esos signos, lo mismo, que V. percibe?» A lo que respondió: «Yo las enseño, como me han enseñado a instruir las.» Ya ve V. que esto es una enseñanza de gestos, y sin las ideas de los objetos por parte de los mudos [...] los sordo-mudos no instruidos son incapaces de comprender por signo alguno la doctrina cristiana [...].»

La segona carta de Moralejo, adreçada al vicari general, és molt més saborosa, ja que entra en detalls de la seva escola. En la primera de les afirmacions, Moralejo, de manera indirecta i tot tractant de justificar la seva posició envers l'ensenyament de la religió, explicava una part del seu sistema, mentre referia de passada que tenia publicades tres obres pedagògiques que permetien l'educació dels nens, indiferentment que fossin sords o oients:

«Debo por tanto informar a V. I. que los sordo-mudos son absolutamente incapaces de comprender las ideas de la doctrina cristiana, por ninguna especie de signo o gesto, sin que primero tengan noticia exacta de algunos millares de palabras, comprensión de nombres, adjetivos, pronombres, verbos, adverbios, y sin que sepan, o lo menos medianamente la estructura de la frase llamada «oración», y formarles, cuya adquisición podrá ocuparlos por espacio de tres años, debiendo completarse la instrucción de los mudos, cual se reputa en los niños de oído, a cinco años, bien que ésta debe por necesidad ser más sólida y esmerada, y para este fin he publicado ya tres obras, útiles y aun necesarias para ambas clases de niños mudos y con oído, de las que remito a V. S. copias dobles, una para V. I. y otra para el Excmo. el Sr. Obispo.»⁵⁰

Tot entrant en el terreny teològic, Moralejo li feia saber al vicari que estava disposat i preparat per demostrar la inutilitat de l'ensenyament religiós entre els sords no instruïts, i això sobre la base de tres premisses prèvies i fonamentals:

«Para mejor probar mi precedente aserto, y lo muy errado que, procede el P. Casademunt, pretendiendo un imposible, cual es hacer comprender a mudos no instruidos la doctrina cristiana, en juzgarles capaces de formar al menos el dolor de atrición, indispensable para recibir la absolución sacramental, (porque pensar la de contrición sería un absurdo capital) y sobre todo, cuando se equivoca en juzgarlos capaces de comulgar, suplico rendidamente a V. I. tenga la bondad de decirle, «que ya estoy pronto, arguyendo él en contra, para defender las siguientes proposiciones», precediendo una disertación en sus pruebas.

1° Los Sordo-mudos no instruidos son incapaces de comprender por signo alguno la doctrina cristiana.

2° Los Sordo-mudos no instruidos son incapaces de formar el dolor de atrición, necesario para el valor del Sacramento de la Penitencia.

3° Los Sordo-mudos no instruidos son incapaces de disponerse debidamente al Sacramento de la Eucaristía.»

Convençut dels seus arguments, Moralejo va rematar les afirmacions anteriors tot desafiant Casademunt a un debat públic presidit per l'autoritat civil (governador civil), al qual haurien d'assistir les autoritats, tant eclesiàstiques com civils, les quals, en última instància, haurien de ser les encarregades, segons el seu parer, de dirimir aquell estrany litigi:

«Defenderé estas conclusiones, en el sitio, d'a y hora, que señale el Sr. Jefe Político, en su presencia, en la del Sr. Obispo, la de V. I., la de una comisión de la Diputación Provincial, otra del Ayuntamiento, y de cuantos curiosos gusten convidar todos los dichos señores porque, mediante la solemnidad de este acto, se dará una pública satisfacción, y se disiparán todas las dudas.»

Un altre dels enuigs de Moralejo va ser que Casademunt havia denunciat com «indecent» la pràctica normal en logopèdia que aquest duia a terme amb els seus alumnes quan aquests li havien de tocar amb el dit índex «el nudo o la nuez de la garganta»

al mestre amb la finalitat de notar les necessàries vibracions de la veu. Una bona mostra del fanatisme religiós de Casademunt que serveix com a mostra dels greus inconvenients, en aquest cas religiosos, que patia aquell ensenyament específic:

«También me consta se ha calificado ante V. I. como acción «indecente» y «escandalosa» la indispensable tanto como inocente, que han practicado siempre todos los maestros del arte, para hacer pronunciar a los mudos y mudas, cual lo es, que «el discípulo toque por el lado exterior de la primera falange del dedo índice de la mano derecha el nudo o nuez de la garganta del maestro,» debiendo el discípulo tocarse con el dedo de la izquierda la suya propia; porque de este modo, y no de otro, se regulariza la voz, la pronunciación de las vocales, la formación de la sílaba, la unión de estas para formar las palabras, y el acento peculiar de las mismas.»

Molt enfadat, Moralejo argumentava al vicari que si no el creia, i abans de donar per bona la maledicència de Casademunt, demanés informes a la Junta sobre aquesta pràctica, d'altra banda imprescindible en el cas de les nenes i dels nens:

«El Padre más celoso por sus hijas jamás ha recelado en tiempo alguno de acción tan insignificante; pero estaba reservado a la malevolencia o a la estupidez maliciosa, de los que la han pintado a V. I. con tan infames colores, el reputarla horrorosa, y yo no hubiera estado tranquilo hasta desengañar a V. I., suplicándole, si no se digna creerme, se sirva tomar informes de los Sres. de la Junta de Comercio, “sobre que clase de acción es esta de poner un dedo los mudos y mudas en la garganta del maestro”.»

Moralejo també denunciava el vicari pel mal ús que s'estava fent dels «signos», en particular del referit al sisè manament, en aquest cas, «no fornicar», un «signo» que prudentment no descrivia. D'altra banda, és una llàstima que no estiguin descrits enlloc aquells «signos» religiosos utilitzats pels sords a la Barcelona del segle XIX, cosa que hagués permès comparar-los amb els que actualment s'utilitzen a les cerimònies religioses locals, tot intentant esbrinar quins ha perviscut a dia d'avui, i més encara quan el primer catecisme per a sords que es va publicar en espanyol, el del jesuïta Lorenzo Hervàs y Panduro, del 1795, no en descrivia ni tan sols un, un fet que sembla indicar

El final de l'escola

que cada mestre imposava els que ell mateix inventava, tal com aconsellava en la seva obra el mateix Hervás y Panduro:

«Con este motivo se me ocurre hacer presente a V. S. que yo tengo y debo tener por más perjudicial y escandaloso, así como más ocasionado a la corrupción, el explicar por signos a los mudos y mudas el sexto mandamiento que requiere “un signo sólo” y muy lejano, para “no destruir, cuando se piensa edificar”.»

La força argumental de Moralejo va deure pesar i molt, ja que la denúncia no va prosperar, tot conclouent el tema abruptament i amb una carta tramesa per la Junta al mateix Moralejo, en la qual l'indicava que no entrava dins les funcions de la Junta decidir o no sobre aquelles espinoses qüestions, però tot recomanant-li encaridament que, per tal d'evitar altres possibles reclamacions, «enseñen e inculquen a los alumnos la doctrina cristiana y los sentimientos religiosos».⁵¹ Un objectiu religiós que, si hom és coneixedor de l'opinió professional de Moralejo, es torna molt llunyà, per no dir gairebé quimèric.

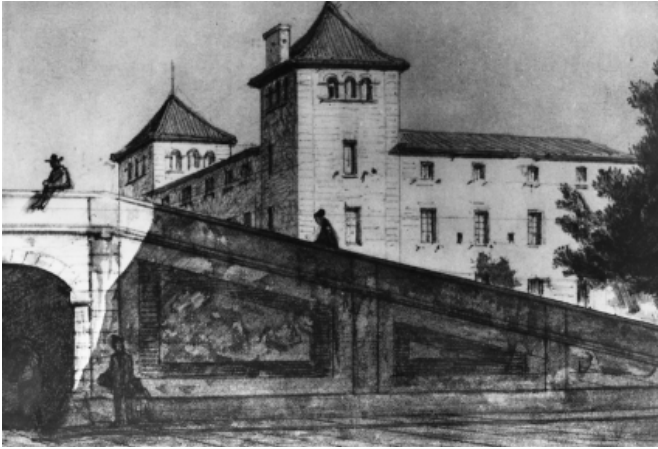
Però els problemes autèntics de l'escola dirigida per Moralejo semblen iniciar-se al final del 1839, si més no els comunicats mensuals d'incidències ho reflecteixen d'aquesta manera. Així, en el del mes de novembre, tramès a la Junta el 6 de desembre, es pot llegir la primera queixa de Moralejo referida als seus alumnes i la manca d'assistència a classe de molts d'ells, motivada, segons ell, «porque los padres los ocupan en trabajos manuales», un fet d'altra banda lògic si pensem que el primer era la supervivència.

Al final de desembre, Moralejo comunicava a la Junta que es trobava al llit des del dia 22 víctima d'una «indigestión». El dia 30 era Rubió qui deia haver caigut malalt víctima d'un catarro.⁵² El febrer del 1840 seguien les queixes, entre les quals destaquen les referides a l'alumne Antoni Fàbregas, d'ofici terrissaire, en les quals es deia que el noi havia hagut de deixar d'assistir a classe «porque el amo que le da trabajo no le permite frecuentar la clase». Sembla ser, però, que el pitjor era que «en este mes que acaba de pasar los discípulos han sido poco puntuales en su asistencia».⁵³

Al març es van desencadenar una sèrie de malalties entre els mestres, que indueixen a pensar que tenien la seva raó de ser més en causes burocràtiques que no pas físiques: «D. Luis (Rubió) cayó en cama con un resfriado [...] siendo lo peor que yo estoy en cura del antiguo catarro pulmonar que me acometió en Inglaterra, por lo cual no salgo de casa sino a muy corta distancia.» L'endemà encara continuaven els mals: «[...] desde el sábado último está mi compañero en cama y desde el jueves me hallo tosiendo cada cinco minutos, sin saber que remedio aplicar [...]».⁵⁴

La darrera comunicació de Moralejo va ser la seva carta de dimissió, en la qual en raonava honradament els motius, entre aquests la qüestió fonamental de la manca absoluta d'ensenyament del català a la seva escola, en ser tots dos castellans:

«Siendo el objeto verdadero y único de nuestra Instrucción de sordo-mudos, restituirlos enteramente a la sociedad [...] y habiéndonos probado la experiencia de dos años la suma dificultad, que tienen que superar los sordo-mudos catalanes, por ser el idioma catalán el usual y familiar; resultando, que rara vez pueden ver,

Gravat de Lluís Rigalt del Convent de Sant Sebastià amb el pont de la muralla de mar en un primer pla.

en quienes les hablan, otras articulaciones, que las catalanas; como además la mayor parte de los padres y conocidos de los sordo-mudos no conocen el castellano para hablarles corriente, y comprenderle; después de una enseñanza más larga y penosa, que deberíamos dar a nuestros alumnos, que quedarían reducidos a un círculo muy estrecho de comunicación, entre sus compatriotas, tanto en respecto a entender lo que se les dijera, como para ser entendidos.»⁵⁵

Aquell argument seria reconegut posteriorment per la mateixa Junta, fent-lo seu en el cas que es plantegés la continuació de l'escola després de la dimissió de Moralejo i de Rubió i, per tant, tot admetent la necessitat del bilingüisme:

«Podría la Junta proveer la cátedra en sujeto apto para desempeñarla con la condición de que sea catalán, cual circunstancia cree indispensable por razón del idioma que en este país ha de enseñarse en aquella escuela en beneficio de los mismos alumnos [...] podría proveerse la plaza de maestro interino hasta que lo apruebe S. M. del sujeto catalán.»⁵⁶

El fet real del bilingüisme (català/castellà) denunciat per Moralejo, que explicaria els daltabaixos educatius de la mateixa Escuela Municipal de Sordomudos de Barcelona, d'abans i després, en ser ignorat aquell importantíssim problema. Un

problema d'altra banda ignorat, lamentablement, per Antonio Rispa el 1858 i, no obstant això, posat en marxa pel seu compte i risc pel segon mestre municipal barcelonès, Salvador Vieta i Catá, entre els anys 1805 i 1807.⁵⁷

Una altra de les causes adduïdes en aquella dimissió era la falta d'assistència a classe de molts dels seus alumnes, amb la queixa que els pares «han cerrado sus oídos» a les seves amonestacions i per això s'havien vist obligats a haver de donar-los classes particulars gratuïtes «en nuestra casa por todo el tiempo de vacaciones, en los dos años de nuestro profesorado (sic) [...] y aún entonces han faltado más que en el curso». La causa del problema residia en l'elevada edat dels alumnes —l'edat laboral era molt primerenca— que tenien un ofici i, per tant, la necessitat d'ingressos, una qüestió que no era compatible amb l'horari diürn de l'escola.

La darrera de les causes era també de pes: «la necesidad en que nos hallamos de reponer nuestra salud, (y) de mirar por nuestros respectivos intereses en ciertos pueblos de Madrid [...]». Tot i que la veritat era que la Junta els devia una important quantitat dels seus salaris, 3.175 quinzets, que finalment els serien liquidats, per bé que sis anys més tard. La dimissió els va ser acceptada amb data d'1 d'abril de 1840.

La Junta de Comerç, davant la manca de fons, va decidir clausurar l'Escola de Sordmuts, juntament amb d'altres, aquell mateix any. D'aquesta manera, els sords barcelonins van haver d'esperar fins al 1843, moment en què es va reobrir de bell nou l'altra escola, és a dir, la finançada per l'Ajuntament de Barcelona, i dirigida un altre cop, tot i que breument, per l'exdominic Manuel Estrada.

1 Antonio GASCÓN RICAÓ i José Gabriel STORCH DE GRACIA ASENSIO (2004), *Historia de la educación de los sordos en España y su influencia en Europa y América*, Madrid, Editorial Universitaria Ramón Areces, col.1. «Por más señas».

2 «Sordomudo», terme descriptiu establert i argumentat per Lorenzo HERVÁS Y PANDURO (1795), *Escuela Española de Sordomudos*, Madrid, Imprenta Reial, vol. 1, p. 1, «Introducció».

3 Manuel GODOY (1956), *Memorias*, Madrid, Biblioteca de Autores Españoles, Atlas, vol. 88, p. 451, vol. 89, p. 532.

4 Antonio GASCÓN RICAÓ (2000), «Las cifras de la mano de Francisco de Goya», *Boletín del Museo y Instituto «Camón Aznar»*, vol. LXXXII, p. 273-284.

5 Antonio GASCÓN RICAÓ i José Gabriel STORCH DE GRACIA ASENSIO, 2004, p. 271-280.

6 Antonio GASCÓN RICAÓ (1999), «Gregorio de Santa Fe, un sordo aragonés ilustrado», *Trébede. Mensual Aragonés de Análisis, Opinión y Cultura*, núm. 28/29, juliol-agost, p. 75-80.

7 Antonio GASCÓN RICAÓ i José Gabriel STORCH DE GRACIA ASENSIO, 2004, p. 224-226.

8 Antonio GASCÓN RICAÓ i José Gabriel STORCH DE GRACIA ASENSIO, 2004, p. 211-215.

9 José Miguel DE ALEA (1795), «Carta dirigida al editor del Diario Madrid», *La Academia Calasancia*, vol. XVI, 1906-1907, p. 256-263, 286-290, 322-326 i 353-361.

10 Antonio GASCÓN RICAÓ i José Gabriel STORCH DE GRACIA ASENSIO, 2004, p. 343-354.

Antonio GASCÓN RICAÓ i José Gabriel STORCH DE GRACIA ASENSIO (2004), «La escuela de sordos de la Junta de Comercio de Barcelona (1838-1840)», <www.ucm.es/info/civil/herpan/docs/junta.pdf>.

11 Antonio GASCÓN RICAÓ i José Gabriel STORCH DE GRACIA ASENSIO, 2004, p. 329-341.

12 Olegario NEGRÍN FAJARDO (1982), «Proceso de creación y organización del Colegio de Sordomudos de Madrid (1802-1808)», *Revista Calasancia de Educación*, núm. 109; Olegario NEGRÍN FAJARDO (1982), «La Real Sociedad Económica matritense de Amigos del País. Su obra pedagógica (1775-1808)», *Revista Calasancia de Educación*, núm. 109, i Antonio GASCÓN RICAÓ i José Gabriel STORCH DE GRACIA ASENSIO, 2004, p. 281-308.

13 Pere Barnils i Giol (Centelles, 1882 - Barcelona, 1933). Filòleg i fonetista, doctorat el 1913 per la Universitat de Halle (Alemanya) amb la tesi «El dialecto de Alicante». Després de la seva tornada a Barcelona, l'Institut d'Estudis Catalans li va encarregar la busca sistemàtica de materials per al *Diccionari General de la Llengua Catalana*, dirigit per Pompeu Fabra. Va tenir molts problemes amb els plantejaments lingüístics del *Diccionari*, que va acabar perdent. El 1917 va passar a formar part, en qualitat de director tècnic de la Secció de Pedagogia, de l'Escola Municipal de Sordmuts de Barcelona, amb l'organització en aquesta institució, l'any 1920, del Laboratori d'Estudis i Investigació, més conegut com *Laboratorio de Idiomas*. El 1928 va ser nomenat director d'aquesta

escola, càrrec del qual va dimitir en acabar el curs 1929-1930, fastiguejat amb la dictadura de Primo de Rivera. Durant aquells mateixos anys va dirigir les revistes especialitzades *Estudios Fonéticos* (1917), *La Paraula* (1918) i *El Parlar* (1930).

14 P. BARNILS I GIOL (1920a), *La Paraula: iniciació a l'ensenyament oral dels sords-muts*, Escola Municipal de Sords-muts; P. BARNILS I GIOL (1920b), *Guia per al primer ensenyament oral dels Sords-muts*, Barcelona Laboratori d'Estudis i Investigacions, Escola Municipal de Sords-muts. P. BARNILS I GIOL (1920c), *La Paraula: registre metòdic de figures i vocables per servir de complement al «primer ensenyament oral dels sords-muts»*, Barcelona, Escola Municipal de Sords-muts.

15 Llei 27/2007, número 18476, de 24 d'octubre, BOE, núm. 255.

16 Centro Municipal Fonoaudiológico José María de Porcioles, Delegació de Serveis de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, 1971; Carles LLOMBART (1981), *De 1800 al CREDAC 'Pere Barnils'. Biografia de dos segles d'atenció educativa a l'alumne sord*, Barcelona, CREDAC.

17 Conclusions de les I Jornadas Personas Sordas y Universidad, celebrades a la Facultat de Filologia de la Universitat de Sevilla del 21 al 24 de abril de 2008.

18 Antonio GASCÓN RICAÓ i José Gabriel STORCH DE GRACIA ASENSIO (2009), «La lucha por la enseñanza del catalán en la Escuela Municipal de Sordomudos de Barcelona (1919-1939)», *Cuadernos Republicanos*, núm. 69, gener (en premsa).

19 Antonio GASCÓN RICAÓ i José Gabriel STORCH DE GRACIA ASENSIO, 2004, p. 355-376.

20 Antonio Rispa i Segarra (la Seu d'Urgell (Lleida), 1836 - Barcelona, 1869). Pedagog i mestre de sords. L'aparició de Rispa com a mestre de sords va tenir lloc amb motiu de la mort prematura del seu germà Miguel al final de 1855, per la seva banda mestre de l'Escola Municipal de Sordmuts de Barcelona des de novembre de 1853, substituint el jubilat Vicente Monner i Viza (1843-1853). D'aquesta manera, desaparegut el seu germà Miguel, Rispa va ser anomenat mestre interí de l'Escola Municipal de Sordmuts el 3 de gener de 1856, i, per oposició, mestre en propietat l'1 d'abril de 1856, una escola de la qual més tard havia de ser director. Pensionat per l'Ajuntament de Barcelona, va fer un viatge a l'estranger en el qual va estudiar els principals mètodes del seu ensenyament, i va publicar la *Memoria relativa de 1865*. Vegeu Antonio GASCÓN RICAÓ i José Gabriel STORCH DE GRACIA ASENSIO, 2004, p. 338-340 i 388-390.

21 Antonio RISPA I SEGARRA (1865), *Memoria relativa a las enseñanzas de los Sordo-mudos y de los Ciegos*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico de Narciso Ramírez Rialp.

22 Manuel Ainaud i Sánchez (1885-1932). Pedagog català del corrent Educació Nova, era un col·laborador assidu de la *Revista de Educación*, i director el desembre de 1905 del Nou Col·legi Mont d'Or i, al mateix temps, impulsor en la creació d'escoles i grups escolars, així com de les colònies d'estiu, a través del Patronat Escolar de Barcelona; M. AINAUD (1919),

«La primera Escola de Sords-muts establerta a Barcelona», *La Paraula, Butlletí de l'Escola Municipal de Sords-Muts*, any II, núm. 1, gener-març, p. 1-8.

23 Antonio RISPA I SEGARRA, «Informe dirigido al Presidente de la Junta del colegio de Sordo-mudos y Ciegos de Barcelona», 1 de juny de 1858, Arxiu Institut Municipal d'Educació de Barcelona (AIMEB).

24 Antonio RISPA I SEGARRA, 1858, p. 3.

25 Antonio GASCÓN RICAÓ (1999), «La escuela de Sordos de la Junta de Comercio de Barcelona (1838-1840)», *Infosord, Butlletí informatiu de la Federació de Sords de Catalunya*, núm. 24, gener-febrer, p. 24-29.

26 Antonio RISPA I SEGARRA, 1858, p. 24-29.

27 Arxiu Administratiu de Barcelona, Governació, A-2702.

28 Alexandre GALÍ (1979), *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900-1936*, Barcelona, Fundació A. Galí, vol. II, 2a part, p. 239-240.

29 Joseph Lancaster. Pedagog anglès, nascut a Londres el 1779 i mort a Nova York el 1838. Mestre de l'escola d'un barri a Londres, va adoptar el mètode d'*enseñanza mutua* que Andrew Bell acabava de dur de l'Índia, i el va popularitzar, ja que ensenyava gratuïtament a gairebé un miler de nens pobres. Animat pel rei i per Carstairs i Fox, fundadors de la British and Foreign Society for Education (1808), el 1811, el sistema lancasterià comptava a Anglaterra amb 95 escoles, en les quals es donava ensenyament a més de 30.000 alumnes. Va

fracassar, no obstant això, quan va voler aplicar el seu sistema d'ensenyament a l'ensenyament superior a l'escola que va crear a Tooting (1813). Arruïnada i atacada pel clergat anglicà i pel mateix Bells, a qui va voler privar del mèrit de la seva invenció, va emigrar als Estats Units, passant abans per Venezuela, i va fundar escoles a Nova York, Boston i Filadèlfia.

30 Vegeu els articles sobre el Principat de Catalunya, Andorra i la zona de parla catalana del Regne d'Aragó. Pascual MADROZ (1985), *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Barcelona, Curial, p. 229.

31 Antonio RISPA I SEGARRA (1865), *Memoria relativa a la enseñanza de los sordomudos y ciegos*, Barcelona, Imprenta de Narciso Rialp, p. 96-97.

32 Joaquín Francisco Campuzano (1786-1860). Senador per la província de Burgos el 1839, va renunciar al càrrec i entre 1843 i 1844 va ser senador per la província d'Alacant. Membre de l'Ateneu Científic de Madrid el 1844, és autor, entre d'altres, de les obres següents: *La verdad dirigida a las Cortes*, Madrid, 1838; *A los electores*, Madrid, 1839; *Confesión de un progresista*, Madrid, 1857, i *La cuestión de Marruecos vista en su complicación con la Inglaterra*, Madrid, 1860.

33 Encara que no se citi de manera explícita, el present document i els posteriors que aniran apareixent procedeixen tots de la Biblioteca de Catalunya (BC) i del seu arxíu de la Junta de Comerç (JC), catalogat per Reis Fontanals Jaume. Maig de 1837 (*Carta*) de Joaquín Francisco Campuzano, ambaixador d'Espanya a

París, a la Junta de Comerç de Barcelona, tot recomanant José Mª Moralejo, prevere i Capellà del bisbat de Toledo fins a l'any 1823. BC-JC, caixa 135, lligall CII, 1, 3.
34 José María MORALEJO (1822), *Observaciones imparciales sobre las Sociedades Secretas*, Madrid, Eusebio Álvarez.

35 Traduccions de Moralejo en França: ROSELLY DE LORGNES (1835), *Jesu Cristo en presencia del siglo...*, París, s. n., 2 vol.; François-René DE CHATEAUBRIAND (1836), *Viage a América*, París, Rosa, 3 vol.; James FENIMORE COOPER (1836), *El Puritano en América o el Valle de Wish-tou-wish*, París, Rosa, 4 vol.; Cte. DE LA RIVALLIÈRE-FRAUENDORF (1836), *Guía del neófito, o la Relijión del Corazón...*, París, Rosa, i Walter SCOTT (1836), *El d'a de San Valentín, o la Linda doncella de Perth* («Saint Valentine's day, or the Fair maid of Perth»), Rosa, París, 4 vol.

36 José María MORALEJO (1835), *Manual de conversations françaises et espagnoles*, París, J. H. Trucha; (1847), 2a ed., i (1862), 3a ed. revisada i augmentada, per José M. Lopes.

37 Ramón de Meer va néixer a Barcelona l'11 de gener de 1787, de família il·lustre. Es va establir a Madrid, i va ingressar el 1799 al Regiment d'Infanteria de les Reials Guàrdies Valones. Va participar a la campanya de Portugal, i sent alferes, en el moment de l'aixecament de maig de 1808, els francesos el van fer presoner a Barcelona, i va ser conduït a França en intentar fugir, des d'on no va tornar fins al juliol de 1814. Incorporat al seu regiment, va ser ascendit a capità per antiguitat, i va quedar de guarnició a Madrid fins al 1822. Aquell any va sol·licitar el retir, i va tornar

al servei actiu el 1826. El 1827 va passar a Catalunya amb l'ordre expressa de sufocar l'aixecament dels «Malcontents» (conservadors), sota les ordres del comte d'Espanya. Posteriorment va participar en la campanya del Nord contra els carlistes, amb ascensos constants, fins als seu nomenament, el desembre de 1836, com a capità general interí de Catalunya, on va arribar el 12 de març de 1837, en substitució de Francisco Espoz i Mina.

38 BC-JC, caixa 135, lligall CII, 1, 4.

39 BC-JC, caixa 135, lligall CII, 1, 5.

40 BC-JC, caixa 135, lligall CII, 1, 13.

41 En el cas espanyol, i durant els segles XVI i XVII, són clars els exemples de fray Pedro Ponce de León, Manuel Ramírez de Carrión i Pedro de Castro. En el cas català i en el segle XIX, els de Juan Albert Martí, Salvador Vieta i Catá, Manuel Estrada, Vicente Monner i Viza i Esteban Casademunt Santigosa.

42 De fet, i en el cas dels tres primers mestres barcelonesos, que se sàpiga, l'únic que tenia un presumpte títol en aquella especialitat era Manuel Estrada, un títol que li havia estat expedit a la cort de Madrid i gràcies a unes determinades recomanacions, com ell mateix va admetre per escrit.

43 BC-JC, caixa 135, lligall CII, 1, 24.

44 Master oficial en docència e interpretació de lengua de señas espanyola, curs 2007-2008, Universitat de Valladolid, Facultat d'Educació i Treball Social.

45 Juan Manuel BALLESTEROS i Francisco FERNÁNDEZ VILLABRILLE (1845), *Curso elemental de instrucción de sordomudos*, Madrid, Imprenta del Colegio Nacional de Sordomudos. 46 BC-JC, caixa 135, lligall CII, 1, 72.

47 Antonio GASCÓN RICAÑO i José Gabriel STORCH DE GRACIA ASENSIO (2006), *Fray Francisco-Pedro Ponce de León. Los antiguos mitos sobre la educación de los sordos*, Madrid, Editorial Universitaria Ramón Areces, col·l. «Por más señas». 48 BC-JC, caixa 135, lligall CII, 1, 89 i 1, 90.

49 Antonio GASCÓN RICAÑO (1998-2003), *¿Señas o signos? Evolución histórica*. Es pot veure al web de la Universitat Complutense de Madrid: <<http://www.ucm.es/info/civil/bardecom/docs/signos.pdf>>.

50 BC-JC, caixa 135, lligall CII, 1, 91 i 1, 92.

51 BC-JC, caixa 135, lligall CII, 1, 95.

52 BC-JC, caixa 128, lligall XCVI, 4, 16.

53 BC-JC, caixa 128, lligall XCVI, 9, 96.

54 BC-JC, caixa 128, lligall XCVI, 9, 106 i 9, 88.

55 BC-JC, caixa 135, lligall CII, 1, 114.

56 BC-JC, caixa 135, lligall CII, 1, 117.

57 10 de juliol de 1805, *Acuerdos*, Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona, vol. II, p. 312-313.